

Давид Албахари

ГЪОЦ
и МАЙЕР

traduki

Издаването на това произведение е подкрепено от ТРАДУКИ, литературна мрежа, в която са включени Федералното министерство за европейски и международни работи на Република Австрия, Външното министерство на Федерална република Германия, швейцарската културна фондация „Про Хелвеция“, КултурКонтакт Австрия, Гьоте-институт, словенската Агенция за книгата ЈАК, Министерството на културата на Република Хърватия, ресор „Култура“ в правителството на Княжество Лихтенщайн, Фондацията за култура на Лихтенщайн, Министерството на културата на Република Албания и фондация „С. Фишер“.

© David Albahari, Gec i Majer

Stubovi kulture, Beograd, 2008

© Translation: S. Fischer Foundation

Commissioned by TRADUKI

© Rada Sharlandzhieva, Translator, 2014

© фондация „С. Фишер“

Български превод по поръчка

на ТРАДУКИ

© Радa Шарланджиева, преводач, 2014

© Капка Кънева, художник, 2014

ISBN 978-954-9655-71-1

Д а в и д
А Л Б А Х А Р И

ГЪОЦ
и МАЙЕР

роман

Превод от сръбски
Рада Шарланжиева

ПАНОРАМА

НАМЕРЕНИ
В ПРЕВОДА

София 2014

Гъоц и Майер. Никога не съм ги виждал, мога само да си ги представям. При такива двойки единият обикновено е висок, а другият нисък, но предвид това, че и двамата са били подофицери от СС, лесно бе в мислите си да ги видя над среден ръст, може би дори еднакво високи. Трябва, предполагам, нормативите за прием в редовете на СС да са били изключително строги, със сигурност не се е слизало под определена летва. Единият от двамата, твърдят очевидци, влизал в лагера, заигравал се с децата, прегръщал ги, даже им раздавал шоколадови бонбони. Толкова малко е достатъчно, за да си представиш един друг свят, нали? После Гъоц, или Майер, се качва в кабината на своя камион и се подготвя за новото пътуване. Не много надалеч, но Гъоц, или Майер, радостно предвкусва как ветреецът ще пърха през отворения му прозорец. В това време децата се връ-

шат при майките си със светнали лица. Гъоц и Майер определено не са били новаци в тази работа. Макар задачата да не била особено голяма – става дума едва за някакви си пет хиляди души, – условието за икономичност повелявало изпълнението ѝ да се възлага на проверени сътрудници. Напълно възможно е Гъоц и Майер да са закачали ордените си на своите подофицерски якета, няма да се учудя. Повече ще се изненадам, ако някой от двамата е имал мустаци. Не мога да си представя нито Гъоц, нито Майер с мустаци. Всъщност никак не си ги представям, мустаците не ми помагат. Най-лесно, разбира се, е да се хвана за стереотипите: руси коси, светла кожа, бледи лица и стоманени очи, но така само ще покажа колко съм податлив на въздействието на пропагандата. Избраната раса тъкмо се раждала, а Гъоц и Майер представлявали само една брънка от веригата, която щяла да стигне далеч в бъдещето. Но пък каква брънка! Понякога точно такива малки действия като тяхното са същинската основа на големите градежи; от тяхната надеждност зависи здравината на темела. Не твърдя, че Гъоц и Майер са съзнавали това, може просто да са се трудили съвестно, както са щели да правят на всяка друга служба, но без съмнение те са знаели в какво се състои дейността им. Или по-точно казано, задачата им, защото така я наричали те, а и наистина било задача, разпореждане, заповед, в случая няма как да избягаме от военната терминология. Все пак Гъоц и Майер били военни и не може да има и капка съмнение в лоялността им към Райха и Фюрера. Дори ко-

гато влиза в лагера и подхвърля децата високо във въздуха, Гъоц, или Майер, нито за миг не помисля за онова, което следва. В края на краищата всичко е част от един голям план, съдбите са разгадени, всеки е получил своята и никой, най-малко Гъоц, или Майер, не може да промени това. По тази причина той е с децата само когато е с тях. Погали ли последната рошава главица, погаде ли последния бонбон, спусне ли последния чифт крачета на твърдата земя, децата изчезват от съзнанието му и той се връща към своите възжелания. Точно така, Гъоц, или Майер, открай време си мечтае да стане пилот на боен самолет. Нямам никакви доказателства, че наистина е желаел подобно нещо, но ми допада хрумването как се катери в кабината на камиона, все едно се изкачва на бомбардировач, облечен с коженото яке, без обаче да нахлупва пилотската ушанка, защото му е малко неудобно да го прави в присъствието на своя другар по кормило. Камионът е марка „Заурер“, петтонен с каросерия във форма на сангък, висок 1,7 метра и дълъг 5,8 метра, който се затваря херметически. Отначало в Гестапо използвали по-малки камиони, но белградският заурер бил от друга серия, усъвършенствана: според свидетелствата на очевидци в тях буквално се побирали до цели сто души. Въз основа на тези данни може да се направи една проста сметка, от която се установява, че за извозването на пет хиляди души е било необходимо да се направят най-малко петдесет курса. При тези превози душите наистина се превръщали в души, но вече не в човешки облик. Безспорно

Гъоц и Майер са знаели какво се случва в задната част, но разбира се, никога не биха го описали по този начин. Хората, които возят те, изобщо нямат души, това поне е добре известно! Не са нищо повече от мухъл по лицето на света! И така ден след ден двамата изпълнявали своята обичайна процедура. Първо Гъоц, или Майер, докарвал камиона до входа на лагера, после Майер, или Гъоц, отварял просторната задна част. Спокойно, един по един лагерниците влизали в камиона, жени, деца, по някой старец. Преди това оставяли вещите си в друг камион, паркиран в зоната на лагера. Уверени са, че най-после е дошъл часът на транспортирането им до Румъния, макар да се говори и за Полша, но има ли значение, важно е, че напускат това ужасно място, където и да отидат, не може да е по-лошо от тук, и по лицата им пробягва облекчение. Не зная къде са стояли в тези моменти Гъоц и Майер. Напълно възможно е да са седели в кабината на камиона, а може да са имали и някои бюрократични задължения, да са подписвали нареждания, да са попълвали формуляри. Било както било, веднъж поели – немският часовей приближавал, вземал документите, удостоверявал, че товаренето е завършено, – та веднъж поели, всичко протичало по точно установено разписание. И няма как да е било друго, защото мостът на Сава бил пострадал и пускали движението на смени само в едната посока. Камионът трябвало да хване момента, в който отваряли пътя към Белград. И да премине бариерата, без да спира, имали си те специално разрешение и служебни регистра-

ционни табели, а ги съпровождал с дежурната кола и комендантът на лагера. Преминават моста и се отдалечават нататък, спират край пътя, а Гьоц, или Майер, слиза, пъхва се под заурера и свързва ауспуха с отвор в каросерията. След това Гьоц и Майер няма какво повече да правят, освен, разбира се, да карат. Камионът с багажите отдавна ги е изоставил. Но душите в каросерията не са. Те ще излетят вкупом чак когато този камион пристигне на набеязаното място. Вратата се отваря, труповете изпадат, немските войници извърещат погледи, сръбските затворници започват да разтоварват. Говорим за група от седем затворници, специално подбрани за тази работа. Според други били петима, но като вземем предвид обема на задачата – а тя изисквала труповете да бъдат пренесени и ямите да се заринат за най-краткото възможно време, – по-вероятната бройка е седем. В началото внимават как прихващат телата, все пак мъртъв мъж, задушена жена, сгърчено дете, но после ги наgrabват, както им падне, няма време за изразяване на почит, не при положение че са толкова много и всеки тежи повече от което и да било живо същество. Смъртта тежи. Смъртта има тегло. Друга група затворници изкопавали рововете, не ги видели нито веднъж, но рововете винаги били готови, преди да пристигнат, това поне е някаква утеха. А какво правели Гьоц и Майер през това време? Предполагам – разговаряли с коменданта на лагера, единият от двамата със сигурност палел цигара, налагало се и някой да легне под камиона, за да

превключи ауспуха. Малко по малко генят ми-навал. Винаги имало нещо за правене. Гъоц и Майер се качват в кабината на камиона, комендантът на лагера влиза в колата си, четиримата немски часовои отвеждат под конвой седмината сръбски затворници до техния камион. Заг тях прясно засипаната яма е спокойна, но още утре земята ще заклокочи, ще се осее с мехури. По този въпрос нищо не може да се направи, може би си мислят Гъоц и Майер, всяка работа си има своите рискове. Карат бавно, не бързат. По-късно вечерта единият ще чете книга, другият ще излезе на разходка. Не може да се каже, че изживяват някакви последиствия от всекидневните си задължения, че ги преследват ужасни картини и ги терзаят кошмари. В добро настроение са, имат апетит, няма следи от потискащи мисли, дори не тъгуват по родния край. Те всъщност са съвършеното потвърждение за това, колко голям е приносът на напредващите технологии за каляването на устойчиви човешки личности. Доказателство са колко прав е бил райхсфюрер Химлер в твърдението си, че хуманният начин на убиване намалява психическото бреме върху ударните отряди, които изпълнявали разстрелите на руското и еврейското население. Ето, Гъоц и Майер не изпитват никакви угризения. Сигурен съм, Химлер е щял да им се зарадва, ако ги е бил срещнал. През август 1941 година той лично присъствал на масов разстрел някъде в околностите на Минск. Когато надникнал в масовия гроб и видял как се гърчат и стенат някои още живи жертви, му прилошало. Не зная дали е повърнал и опръ-

скал безупречната си униформа, но дори едно преbledняване на лицето, да не говорим за разтреперване на коленете, не било допустимо за немския офицер. Затова, връщайки се в Берлин, издал заповед специалните служби да разработят такъв метод за убиване, който да укрепва духа и на жертвите, и на войниците, отговорни за тяхната ликвидация. Всички предизвикателства, произтекли от това задание, били преодоленни за има-няма четири месеца и след успешните изпитания със съветски военнопленници в Захсенхаузен до пролетта на 1942 година били оборудвани около трийсет специални камиона, двайсет по-големи като нашия заурер и десетина по-малки, марка „Даймонд“ или „Опел-блиц“. Трябва да отбележа, че този камион си има предтеча в образа на херметизираното превозно средство, използвано в рамките на „Евтаназия“ – програмата за душевно болни, по която жертвите били умъртвявани с чист въглероден монооксид. Гениалното хрумване, направило възможно осъществяването на Химлеровата идея, а също така необходимо и за бъдещото развитие на технологиите за масово унищожение, се състои в това, че вместо въглероден монооксид от стоманени контейнери в употреба влезли изгорените от двигателя газове, което, съдейки по всичко, не само поевтинявало цялата процедура, но и допринесло за невинния вид на вътрешността на камиона, тоест той изглеждал като *правилната* вътрешност на *правилния* камион, и това несъмнено оказвало благоприятно въздействие върху жертвите. Трудно е да не се трогнеш пред

такава загриженост, признавам. Независимо от подобрено то душевно състояние на жертвите обаче нещата все пак не били толкова елементарни, защото се оказало, че разтоварването на задушените хора упражнявало посилен психически тормоз над войниците от наказателните отряди, отколкото обикновеният разстрел. В лагера, към който работили Гъоц и Майер, проблемът бил решен с включването на споменатите седем или пет сръбски затворници. Те пренасяли мъртвците, хвърляли ги в ямите и ги заравяли. След запълването на последния ров, застреляли и тях. Вярвам, че Гъоц и Майер са виждали какво се случва, макар да е също толкова възможно, като придружаващи колата на коменданта, да са си тръгвали обратно към опразнения лагер и по-рано, винаги ще се намери някой незаобиколим бюрократичен претекст. Според документите подобно нещо се разиграло на 10 май 1942 година. Месец по-късно заурерът бил върнат в Берлин. Съпровождали го Гъоц и Майер. Задната му ос се счупила и затова го качили на влак. Без съмнение Гъоц и Майер ползвали самостоятелно купе. Щом било отпуснато самостоятелно купе на четиримата немски полицаи, наградени с извънреден едномесечен отпуск, защо Гъоц и Майер да не са получили същото? Няма данни как се е стигнало до повредата, не се знае и защо камионът престоял цял месец неизползван, след като, това поне е известно, услугите му били необходими, и още как, на други места. Не е ясно и защо оста, ако така или иначе е трябвало да се счупи, не е сдала далеч по-рано, та поне с

малко да отложи неизбежния поход на страданията. В ония дни Бог не се трудел особено около своя избран народ. Възможно е да е бил зает в някое друго кътче на света, а гали впрочем не е искал да покаже на въпросния народ, че не е чак толкова избран? Но след като човек не може да разчита дори на боговете, как тогава да вярва на хората? Децата например вярват на Гъоц, или на Майер, когато, окъпан в пролетното слънце, влиза с уверена крачка в лагера, вдига ги на ръце и раздава бонбони. Колко обича децата Гъоц, или Майер! Трудно е да намериш верните думи, за да опишеш топлината, която усеща, щом ръката му се отпусне върху някоя чорлава главичка. В тия мигове дори не помисля за въшките, макар често да забелязва как щъкат из ниско остриганите косми. Имам ли повод въз основа на това да предположа, че Гъоц, или Майер е бил женен? Че там някъде в Германия, или пък в Австрия, е имал жена, защо не и деца? Другият, онзи, който не влизал в лагера, сигурно не е бил женен. Любовта към децата не пада от небето – Бог бездруго го нямало на онова място, – а се учи, както и всичко останало. Макар, трябва да призная, да не е за отхвърляне и идеята, че другият просто е отказвал да се преструва. Намира се там с определена задача и за него не съществува нищо освен задачата. Докато първият се мотае из лагера, той изпълнява административните си задължения или седи на стъпалото на камиона и чака. Може би пуши. Вероятно е пушел. По онова време всъщност всички пушели, както и сега. В това отношение светът не се е променил.

Цигарите са станали по-тънки, филтрите са доведени до съвършенство, тютюнът е по-ароматен, но нищо в тях не подсказва потона, който в епохата на настоящия разказ обвил земята като хлъзгава, лигава ципа. Потоп може и да не е най-подходящата дума, когато говорим за смърт от отровни газове, но усещането за потъване е същото. Стигааш гъното и това е краят, няма повече накъде. Смъртта не е балон, а котва. Вярно, когато камионът пристигал на местоназначението си, душите излитали, пощурели от свежия въздух, но телата оставали на гъното, така впримчени понякога едно в друго, че сръбските пленници тихо псували през зъби, докато се мъчели да разделят сплетените крайници и пръсти. Било им обещано, прочетох някъде, че след успешното приключване на работата щели да бъдат пренасочени към трудов лагер в Норвегия, и така живели два месеца в заблуда, която била само част от по-голямата заблуда – представлението, в което всеки играл назначената му роля. Не се позволявали никакви импровизации. Всичко, включително изкуството, служело на поставената цел. Ако всеки я карал по своите разбирания, всичко отдавна да се било разпаднало. Лагерниците играят заминаване в Румъния или в Полша и влизат в камиона, сякаш стъпват в ничията земя между две граници от бодлива тел. Сръбските затворници, целите в кал, загребват с лопатите пръстта и я насипват в препълнените ями, все едно строят мост над Северно море. И както в действителност камионът не отивал в Румъния, нито в Полша, техният

мост също никъде не водел. По време на потоп земята не съществува. Кой да го знае? Животът бездруго е прилъгване, към война или мир, няма значение. Винаги е онова едно и също упорито гърчене да оцелееш малко по-дълго от предвиденото. Присъстващ или отсъстващ, Бог е суров, в него няма истинска милост. Когато жуми, жуми и нищо не може да се направи. Душите го наобикалят, гласовете им прииждат като звук от хиляди звънчета, а Бог само махва с ръка. Така махва с ръка и Гьоц, или Майер, когато вижда счупената ос. Подобна гледка може само да вбеси човека, пък бил той и дисциплиниран като Гьоц и Майер. Просто някои неща са по-силни от всичко, което твори човешкото създание. Освен това на Гьоц, или на Майер, или и на двамата вече им е дошло до гуша от тая дива земя, тия примитивни хора и тая липса на ред. Не, Гьоц, или Майер, не изпитва носталгия, чувството му за дълг е по-голямо от всяка тъга по дома, но е хубаво, няма две мнения, да си ядеш надежничката и да си пиеш бирата в спокойствието на собствената стая. Да е надарен със свръхестествена сила, Гьоц, или Майер, лично, с двете си ръце, ще слепи проклетата ос и ще я възстанови в първоначалното ѝ състояние. В интерес на истината и другите камиони се повреждали, особено по изровените пътища на Русия и Украйна, но на Гьоц, или на Майер, или и на двамата това не им носи утеха. Човек лесно свиква с предметите и очаква предметите да свикват с него със същата лекота, затова когато му изневерят, той с право се разочарова. Недотам че, в случая с Гьоц и